

Міністерство освіти і науки України
Вінницька обласна військова адміністрація
Департамент гуманітарної політики
Департамент інформаційної діяльності та комунікацій з
громадськістю
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет історії і міжнародних відносин
Український інститут національної пам'яті
Перший міжрегіональний територіальний відділ
Державний архів Вінницької області
Вінницький обласний краєзнавчий музей
КЗ «Музей Вінниці»
ГО «Подільська спадщина»
ГО «Вінницьке історичне товариство»
Вінницька обласна організація Національної спілки краєзнавців
України

ВІННИЧЧИНА: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ Краєзнавчі дослідження

**МАТЕРІАЛИ
XXXVI ВІННИЦЬКОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

8 листопада 2024 р.

Вінниця 2024 р.

УДК 94(477.44) (06)
В 48

Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXXVI Вінницької всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. 8 листопада 2024 р. / ред. кол. : О.А. Мельничук (відп. редактор), С.Ю. Юзвак, Т.Д. Каменщук, О.П. Мурашова (відп. секретар) та ін. – Вінниця, 2024. 332 с.

Рекомендовано до друку вченою радою факультету історії і міжнародних відносин Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Протокол №4 від 11 грудня 2024 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. А. Мельничук (відповідальний редактор), С. Ю. Юзвак, Т. Д. Каменщук, К. І. Висоцька, А. В. Войнаровський, Б. М. Галайко, С. Д. Гальчак, С.А. Гула, Ю.А. Зінько, О. П. Мурашова, В. М. Даниленко, Т. Р. Кароева, О. А. Коляструк, П. М. Кравченко, О.М. Кравчук, О. І. Криворучко, С. А. Лапшин, І. В. Мазур, І. І. Ніколіна, О.С. Петренко, І. М. Романюк, О.О. Серветнік, В. А. Тучинський, О. Ю. Федоришен.

Рецензенти:

В. В. Кононенко, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Ю. В. Легун, доктор історичних наук, професор, директор Державного архіву Вінницької області.

Адреса редакційної колегії:

21100, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Факультет історії і міжнародних відносин.

Автори вміщених статей та матеріалів висловлюють власну думку і несуть відповідальність за достовірність наведених фактів та відомостей.

ISBN

© Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2024.
© Автори статей, 2024

1917 Р.

Ігор Ратушняк

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОДІЛЛЯ ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВИ (КВИТЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1918 Р.) 77

Лариса Семенко

ПОДОЛЯНИ – УЧАСНИКИ БОЮ ПІД КРУТАМИ 81

Олена Стадник, Наталія Кузьмінець

ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ ДИРЕКТОРІЇ У ВІННИЦІ 96

Катерина Остапенко

БОЇ ЗА СТАНЦІЮ КРИЖОПІЛЬ (2-3 ТРАВНЯ 1920 РОКУ) –
ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ЕТАП ПЕРШОГО ЗИМОВОГО ПОХОДУ 101

Андрій Марков, Олександр Неприцький

ПОСТАТЬ ОЛЕКСАНДРА ЮЧИНСЬКОГО У СПОГАДАХ
ХОРУНЖОГО АРМІЇ УНР ЮРІЯ ГОРЛІС-ГОРСЬКОГО 106

Надія Марценюк

М. ГРУШЕВСЬКИЙ У СПОГАДАХ СЕКРЕТАРЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ А. ПОСТОЛОВСЬКОГО 109

ПОДІЛЛЯ В РАДЯНСЬКИЙ ЧАС

Олег Мельничук, Сергій Герасимчук

ОСОБЛИВОСТІ БОРОТЬБИ ІЗ СЕЛЯНСЬКИМ ПОВСТАНСЬКИМ
РУХОМ НА ПОДІЛЛІ У 1920-1923 РР. 113

Максим Мельничук, Віталій Григоришин

ОРГАНИ РОБІТНИЧОЇ МЕДИЦИНИ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ
ЗДОРОВ'Я НА ПОДІЛЛІ В 1920-Х РР. 118

Ольга Мурашова

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ПОДІЛЛІ В 1920-Х РР. 123

Анатолій Бойта

ОПІР СЕЛЯН МОГИЛІВЩИНИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ 126

Руслан Зелінський

ІДЕОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РЕПРЕСИВНОЇ РАДЯНСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ В СЕЛАХ ЛІТИНЩИНИ НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ
«КОЛЕКТИВІСТ» 136

Віктор Доценко, Михайло Жолоб

ТОРТУРИ ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ФІКТИВНИХ ЗІЗНАНЬ
СПІВРОБІТНИКАМИ НКВС ПІД ЧАС ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ (1937
– 1938 РР.) НА ПОДІЛЛІ 142

Максим Уракін

ЖІНКИ В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ЖИТОМИРСЬКО-
ВІННИЦЬКОГО РЕГІОНУ 1941-1944 РР. 148

Тетяна Каросєва

ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ХУДОЖНИХ АРТІЛЕЙ ВІННИЦЬКОЇ
ОБЛАСТІ (1946–1949) 153

Ольга Коляструк

ПОВОЄННЕ ПОВСЯКДЕННЯ ПОДІЛЬСЬКОГО СЕЛА 159

5. «Засідання 18 Головної Комісії» // Вісті Головної Комісії по справах виборів до Установчих зборів Української Народної Республіки. – 1918. – № 6.
6. «Списки кандидатів до Установчих Зборів Української Народної Республіки по Подільській виборчій Окрузі» // Известия Подольской Окружной по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. – 1917. – 17 груд.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО), ф. 2171, оп. 1, спр. 1–18.
8. ЦДАВО. ф. 1133, оп. 1, спр. 53.

Igor Ratushnyak

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОДІЛЛЯ ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КВІТЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1918 Р.)

***Анотація.** У повідомленні окреслено коло соціальних проблем, з якими зіткнулась Подільська губернська адміністрація Української Держави (квітень-грудень 1918 року). Увага зосереджена на висвітленні шляхів вирішення земельного питання, організації системи охорони здоров'я, соціального захисту населення, допомоги військовополоненим.*

***Ключові слова:** Українська Держава, Подільська губернія, соціальний захист населення, система охорони здоров'я, губернський староста, допомога військовополоненим, С. Кисельов.*

Ihor Ratushnyak

SOCIAL PROBLEMS OF THE PARTITION OF THE UKRAINIAN STATE (APRIL-DECEMBER 1918)

***Annotation.** The report outlines a range of social problems faced by the Podillia Provincial Administration of the Ukrainian State (April-December 1918). The main attention is focused on ways of solving the land issue, organization of the health care system, social protection of the population, as well as prisoners of war aid.*

***Keywords:** Ukrainian State, Podillia province, social protection of the population, health care system, provincial elder, prisoners of war aid, S. Kiselyov.*

Важливим для історичної науки є вивчення комплексу соціальних питань в період Української революції 1917-1921 рр., особливо кризь їх локальний зріз. Окремі аспекти, даної тематики досліджували В. Адамський, А. Антонішин, О. Бачинська, В. Галатир, Т. Герасимов, С. Єсюнін, Л. Жванко, К. Завальнюк, О. Кравчук, В. Лозовий, І. Ратушняк, О. Яременко та ін. Але, недостатня розробка даної теми потребує подальших досліджень.

Мета повідомлення – огляд діяльності місцевої влади часів Гетьманату у вирішенні соціальних проблем на прикладі Подільської губернії.

Українська Держава, яка постала у квітні 1918 р. попри екстремальні умови (війни і революції), продемонструвала системний підхід у вирішенні соціальних проблем. Гетьман П. Скоропадський в своєму зверненні до українського народу від 29 квітня 1918 р. зазначив «...збудувати таку державну владу, яка здібна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці» [9, с. 38]. Урядом була прийнята низка постанов та розпоряджень; «Постанова про допомогу полоненим» від 29 червня 1918 р. [9, с. 136-138], для підтримки безробітних «Постанова про організацію громадських робіт...» від 5 серпня 1918 р. [9, с. 210], « Положення про головноуповаженого по справах біженців з колишніх прифронтових районів» [9, с. 386-388] та ін. Керівником губернської влади гетьман П. Скоропадський 13 травня 1918 р. призначив Сергія Кисельова (1877-1937 рр.). Юрист з досвідом роботи в установах регіону (у 1912-1917 рр. – голова Проскурівської земської управи, в 1917-1918 рр. – в. о. Проскурівського повітового комісара та голова Проскурівської продовольчої управи). За соціальним станом С. Кисельов був службовцем, але мав маєток у с. Заруддя (Пашковецька волость Проскурівського повіту; 322 десятини землі). Займався благодійницькою діяльністю (працював у товаристві Червоного хреста, був почесним членом Чорноострівського сільського попечительства, почесним опікуном Проскурівського Олексіївського реального училища) [10, с. 94-95].

Діяти місцевій владі довелося у прифронтовому аграрному краї, з непростим соціальним, етнічним складом, наявністю військових формувань, (від колишніх фронтовиків, що поверталися, стихійно озброєних селянських загонів до регулярних австро-угорських). Саме проголошення гетьманом влади в регіоні сприйняли «неоднозначно». Значна частина суспільства, особливо незаможне селянство бажало формально узаконити соціальні відносини (особливо земельні) та впорядкувати життя, що, як вважалось було надано їм Третім Універсалом УЦР, який передбачав націоналізацію землі. Натомість, центральна влада видала низку розпоряджень щодо повернення землі та майна колишнім власникам, при цьому застосовуючи силові методи [1, с.136, 12, арк. 118.]. Керівник губернії усвідомлював необхідність соціального компромісу у земельному питанні шляхом здійснення аграрної реформи. У своїй першій прокламації «До населення Поділля від 1 червня 1918 р. зазначив: «Уряд Української Держави незалежно від приналежності до певного класу чи стану чи підданства і незалежно від вартості майна...». Закликав, «...до встановлення належного державного ладу...з охороною прав власності господарів...». Староста застерігав від грабунку господарств заможних власників, вирубки лісових масивів та нищенню племінної худоби. «Зло добра не родить. Уряд знає потреби селян і допоможе їм в цих потребах, але зроби це не грабжем і насильством, а мірами справедливими і законними, роблячи допомогу малоземельним та безземельним в купівлі землі через

Земельні Комісії)...«Українська Держава тепер в першу чергу вживе рішучих засобів створити державність, укріпити владу судову і адміністративну і не зупиниться ні перед якими засобами в боротьбі з ворогами ладу, роблячи в той же час повну підмогу людям доброзичливим в справі охорони особистої і маєткової безпеки [6, №53, с. 1]. Однак цей важливий напрямок політики був загальмований, не рятував ситуації «закон про право купівлі-продажу землі поза міськими оселями від 18 червня 1918 р., ні «Державний земельний банк» що мав їх регулювати [11, арк.13-14зв.]. Саме аграрна політика позбавила Українську Державу найбільшої соціальної опори – селянства, хоча земельна реформа мала раціональну мету (потрібно було підготувати фахівців, оскільки проводити її можливо лише в кінці осені, коли не було посівної і збору врожаю) не допустити насилля. Втім не поступливість в поглядах та відмова від «діалогу» насамперед великих землевласників з незаможним селянством призвела до програшу цієї політики [8, с. 196-197].

Місцева адміністрація намагалась реагувати на непрості соціальні виклики у регіоні. 27 травня 1918 р. Кам'янецький повітовий комітет допомоги біженцям звернувся до губернської влади з проханням відпустити 10 тис. пудів сухарів з Балинського інтендантського складу для потреб 20 тис. біженців. Керівник підтримав це прохання в листі від 31 травня 1918 р. до губернського військового коменданта, правда останній відмовив, аргументуючи, що військо не має бути голодним [14, арк. 14-15 зв.]. 31 травня 1918 р. С. Кисельов особисто звернувся до австрійського коменданта Кам'янець-Подільська щодо дозволу на проїзд члену Кам'янецького повітового комітету допомоги біженцям Т. Слободяну, направивши його у Хотинський повіт для закупівлі муки і зерна для біженців Кам'янецького повіту [13, арк. 2]. Крім того, 12 червня 1918 р. губернський староста звертався до Кам'янецької міської управи «з проханням при отриманні борошна виділити частину для продовольства біженців Кам'янецького повіту» [14, арк. 23]. 17 червня 1918 р. С. Кисельов пропонував волосним управам уповноважити представників для отримання збіжжя [5, с. 89].

До губернської влади також часто зверталися окремі організації та особи з проханнями дозволити «влаштувати гуляння на користь безробітних колишніх офіцерів, чиновників та інших осіб на новому бульварі у Кам'янці-Подільському», у зв'язку з чим керівник вважав доцільним, щоб Кам'янець-Подільська управа займалася проведенням таких заходів для нужденних. [2, с. 217].

Важливою соціальною проблемою для гетьманської влади була підтримка на належному рівні санітарного стану населених пунктів і боротьбу з епідеміями, яка здійснювалася у співпраці з самоуправліннями. 5 червня 1918 р. циркуляр губернського очільника запропонував Вінницькій міській управі низку заходів: створити комісію для детального огляду вулиць, дворів, площ, берегів річки і т. д.; зобов'язати домовласників замітати тротуари і половину вулиці кожний перед своїм будинком і брати з мешканців розписки з попередженням про дотримання санітарії; розставити в окремих місцях ящики, куди перехожі могли б кидати недопалки, шматки паперу та ін. предмети;

змусити власників готелів, постійних дворів завести самовари або куби для кропу і давати проїжджаючим на їх першу вимогу; здійснювати через своїх агентів щотижневий санітарний огляд тощо [3, с. 18]. У циркулярі повітовим старостам 3 вересня 1918 р. Подільський губернський староста згадував про «перешкоди діяльності місцевих санітарних організацій при впровадженні ними протигігієнічних заходів, а головним Радам не дають дозволу на зібрання, скликаємі для розповсюдження гігієнічних знань серед населення». Він просив «зробити розпорядження аби організації своєчасно повідомляли Вас про зібрання і в випадкі необхідности командіруйте своїх представників» [7, № 63, с. 1].

Наприкінці гетьманату важливим напрямком соціальної політики була допомога військовополоненим, які поверталися з Німеччини і Австро-Угорщини в Україну. 27 вересня 1918 р. Подільський губернський староста повідомив земство, що «з Міністерства внутрішніх справ немає перешкод до улаштуванню Подільською губернською земською управою недільного збору в місцевостях Поділля на користь військовополонених». Сама ж кількість військовополонених зростала, реагувати владі доводилося миттєво. Так, 14 листопада 1918 р. Могилівський повітовий староста Л. Рафальський доповідав у департамент Державної варти, що від ст. Окниця до Могильова рухаються 5 тис. військовополонених, яких необхідно нагодувати, інакше вони самі візьмуть харчі в місті. З метою попередити заворушення, керівник губернії, наказав могилівському повітовому старості, з огляду на відсутність потягів організувати пересування полонених через повіт якомога більшою кількістю обхідних доріг через містечка і села, залучити до перевезення і харчування полонених місцеве населення [8, с. 157]. На засіданні Вінницької міської думи від 19 листопада 1918 р. міський голова А. Фанстіль повідомив, що місто намагається задіяти ресурси аби допомогти військовополоненим, тому для цієї справи буде створений Думський комітет на чолі з гласним Я. Слуцьким та виділено 5 тис крб. на ці потреби [4, с. 157-158].

Отже факти засвідчують, що губерньська влада Поділля в умовах революції, стихійних бойових дій та присутності іноземних військовиків робила чимало для вирішення соціальних проблем. Була спроба соціального компромісу в земельному питанні, вдалі рішення щодо організації охорони здоров'я і допомозі військовополоненим. Детальний розгляд шляхів вирішення окресленої теми потребує подальшого дослідження.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонишин А. П. Аграрні перетворення на Поділлі в добу гетьманату П. Скоропадського (квітень-листопад 1918 року). // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. 2008. Вип. 11. С. 134-143.
2. Бачинська О. М. Порядок отримання дозволів на культурно-мистецькі заходи за гетьманату П. Скоропадського (на прикладі Поділля). // Освіта, наука і культура на Поділлі. Кам'янець-Подільський, 2014. Т. 21. С. 214-225.
3. Герасимов Т. Ю., Романюк І. М. Санітарне становище м. Вінниці за гетьманування Павла Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.) //

Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Випуск 56. – К., 2012. – С. 17-23. – С. 18.

4. Директорія УНР у Вінниці у грудні 1918 р.: документи і матеріали / Автори вступної статті та упорядники: О. М. Кравчук, С. Л. Калитко, І. І. Ратушняк. Вінниця, 2020. 268 с.

5. Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914 – 1918 рр.): монографія. Х.: ХНАМГ, 2010. 360 с.

6. Подільські губерніяльні відомости □ – 1918□ - №53. 12 червня.

7. Подільські губерніяльні відомости □ – 1918□ - №63. 31 липня.

8. Ратушняк І. І. Спроба стабілізації в соціальній сфері губерньської адміністрації Поділля // Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах. Матеріали доповідей та виступів всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 16-17 листопада 2023 р. – Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2024. – 204 с., Ратушняк І. І. Спроба відновлення правопорядку у Могилів-Подільському повіті в період Української держави 1918 р. // П'ята Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція. Матеріали конференції 16-17 жовтня 2015 р., м. Могилів-Подільський. – Вінниця: ПП «Балюк І. Б.», 2015, - 536. – с. 196-197.

9. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – Т. 2. – 442 с.

10. Українська революція (1917-1921) в іменах: вінницькі сторінки: біогр. довід. / упоряд. Т. Р. Кароева, відпов. за вип. Ю. А. Зінько; Вінниц. ОДА, Вінниц. обл. рада, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. - Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. - 320 с.

11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, далі – ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 3.

12. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 7.

13. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 239.

14. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 240.

Лариса Семенко

ПОДОЛЯНИ – УЧАСНИКИ БОЮ ПІД КРУТАМИ

Стаття про подолян, які брали участь у бою під Крутами 29 січня 1918 р. Більшість з них є уродженцями Подільської губернії, але є і ті, хто пов'язав певний період життя з нашим краєм.

Ключові слова: Крути, бій під Крутами, 29 січня 1918 р., подоляни, Українська революція 1917–1921 рр., наступ, захисники.

Larysa Semenکو

PODOLIANS – PARTICIPANTS IN THE BATTLE UNDER THE KRUTY

The article focuses on Podolyans who participated in the Battle of Kruty on January 29th, 1918. Most were born in Podilia Gubernia, but some spent part of their lives in our region.